17086

MIRCEA DJUVARA
Profesor la Facultatea de Drept din Bucureşti

DESPRE AUTONOMIA CUNOŞTINŢEI MORALE ŞI JURIDICE

1937 ?

Tip. „MIŞCAREA"
Str. Cobâlcescu No. 29
Telefon 3.95.68

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBL. CENTR. UNIV.
M. „EMINESCU" IAȘI
DREPT
III - 17986

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

65154 III-17086

MIRCEA DJUVARA
Profesor la Facultatea de Drept din Bucureşti

DESPRE AUTONOMIA CUNOŞTINŢEI MORALE ŞI JURIDICE

228447
B.C.U. - IASI

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

18 XI 1998
B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI
DREPT
ADO - 63157

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

340.111 Conceptul de drept
340.12 Filosofia dreptului

DESPRE AUTONOMIA CUNOŞTINŢEI MORALE ŞI JURIDICE

In şedinţa dela 6 Noembrie 1937 a Institutului Român de Filozofie Juridică, unul din membrii Institutului, d. Radu Gorun-eanu, autorul unei remarcabile scrieri despre „Ideia de drept (1), a ridicat o problemă de o importanţă deosebită pentru toată ştiinţa juridică. Adept al pozitivismului ştiinţific, d-sa a căutat să arate că ideia de justiţie, ca şi ideia de bine, se pot „explica", dar nu se pot „justifica". Orice credinţă juridică, fie că ar fi întemeiată pe ordinea de drept pozitivă, fie că s'ar produce în noi ca o convingere independentă, nu ar fi decât efectul conştient sau inconştient al presiunii pe care societatea o exercită, prin tendinţele şi interesele ei, asupra fenomenologiei sufletului nostru ; ea nu s'ar putea prin urmare întemeia logiceşte din punctul de vedere specific al eticei, — şi orice afirmare etică n'ar reprezenta decât o simplă „prejudecată". Cunoştinţa etică, explicabilă prin cauze de natură socială, nu ar fi de sine stătătoare şi nu s'ar impune prin ea însăşi activităţii noastre. Credinţa noastră obişnuită în justiţie şi în binele moral, ar fi produsul unei simple iluziuni.

Această teză, inspirată — credem — în mare parte de ideile şcolii lui Savigny şi Puchta, este foarte apropiată de unele concluziuni la care a ajuns sociologia contemporană, prin scrierile lui L. Levy-Bruhl, Bayet şi alţii, — concluziuni deseori adoptate de autorii de drept şi în special de cei care se ocupă

1) Ideea de drept şi procesul ei de formaţiune. Tipografia Copuzeanu, tr. Izvor nr. 97, 1931, 151 pag.

BCU CLUJ / UNIVERSITY LIBRARY

cu sociologia juridică. Ea merită aşadar să fie lămurită, nu numai din cauza talentului cu care a fost susţinută de d. Goruneanu, dar şi pentru că reprezintă un întreg curent de gândire în ştiinţa contemporană, cu repercusiuni de o deosebită însemnătate pentru ştiinţa dreptului.

Orice realitate juridică se reduce la un complex de obligaţiuni corelative cu anume drepturi subiective. Oare ideea unor asemenea obligaţiuni nu are nici o altă semnificaţie decât aceea că ele sunt produsele în noi ale unei evoluţiuni sociale de fapt ?

Spre a înţelege dreptul nu numai ca o aşezare trecătoare a unor forţe sociale oarbe, dar ca un obiect de ştiinţă independentă, este necesar a se vedea dacă există o conştiinţă etică cu valoare obiectivă, conştiinţă ireductibilă prin natura ei la realităţile psihice şi sociale care o exprimă. Este vorba a se şti, dacă mintea noastră poate într'adevăr concepe adevăruri etice, adică activităţi „obligatorii" pentru noi, permise sau interzise, sau dacă, atunci când gândim că putem fi „obligaţi" la ceva, această idee nu ar fi decât exclusiv un reflex necesar fără înţeles propriu al unor fenomene sociale care lucrează asupra noastră în mod mecanic.

Credem că este incontestabil că orice credinţă etică trebue să se poată explica prin cauza psihosociale, aşa cum se susţine. Dar întrebarea este dacă pe lângă acest fel de a o gândi ca realitate psihică, nu mai există şi un al doilea fel posibil de a o considera, şi anume în valoarea conţinutului ei intelectual, ca afirmaţiune a unei realităţi etice adevărate

Dacă se observă bine, orice cunoştinţă intelectuală este susceptibilă de cel puţin două feluri de a fi gândită.

Ne putem desigur întreba, şi trebue să ne întrebăm, prin prin ce proces genetic ea s'a produs în mintea noastră ca realitate psihologică. Vom purcede atunci la cercetarea cauzelor apariţiei sale în timp şi vom putea găsi, printre aceste cauze, şi presiunea socială care se produce întotdeauna asupra noastră, adeseori sub formă de sugestiune neobservată. Putem afla pe aceiaşi cale care sunt cauzele istorice care au produs la un moment dat o credinţă colectivă într'o societate dată şi ajungem astfel a ne explica şi manifestările conştinţei sociale, fie morale,

fie juridice. Dacă ar fi însă numai atât, orice cunoștință ar apărea, desigur, ca o simplă prejudecată.

Este, credem, ușor de observat că, pe lângă acest fel de a gândi afirmațiunile noastre considerându-le ca realități psihologice, putem urma și altă cale, considerându-le în valoarea cuprinsului lor logic și întrebându-ne dacă acest cuprins este adevărat.

Trebue să vedem dela început că acest al doilea fel de interpretare este cel primordial și că el este implicit cuprins și în felul cel dintâi de interpretare. Căci și în primul caz ne aflăm tot în fața cercetării unui adevăr : ne gândim la actele noastre psichice, definite ca atare, și, luându-le pe ele ca *obiecte* de *gândire*, tindem a afirma adevăruri despre ele. Deosebirea între primul caz și cel de al doilea stă numai în modul cum delimităm *obiectul* gândirii : în primul e vorba de stări psihice, în cel de al doilea este vorba de orice fel de realități. Însă și într'un caz și în celălalt cercetarea noastră are de obiect numai legătura de determinare a realităților între ele, adică relațiunile lor *cauzale*.

Printre obiectele posibile de gândire sunt însă și *obligațiunile* ce ne atribuim nouă sau altora referitor la anumite activități ale noastre.

Obligațiunile sunt concepute prin natura lor ca violabile și ele ne apar numai ca prescripțiuni ce înțelegem că *trebue să fie* respectate în activitatea noastră reală, indiferent de faptul că ele sunt sau nu efectiv respectate : ele nu sunt expresiunea unei necesități cauzale naturale. De aceia întrucât privim o atare prescripțiune ca fiind numai produsă de o forță naturală sau omenească, căreia trebue să ne supunem spre a putea evita lezarea unor anumite interese și a realiza anumite scopuri, ea nu constitue o obligațiune.

Orice afirmare juridică se reduce la asemnea afirmare a unor *obligațiuni*.

Atunci când, de exemplu, se înfățișează într'o instanță o poliță și când judecătorul se întreabă dacă trebue să condamne pe debitor, el nu-și pune numai problema de a ști ce procese psihologice sau sociale, mai mult sau mai puțin depărtate, au fost cauza reală care a produs actul material al debitorului de

a semna polița : el se mai întrcabă încă dacă debitorul *e obligat*, și pentru aceasta el cercetează dacă s'au îndeplinit condițiunile pe care legea le-a socotit *obligatorii* în general. A cerceta și descoperi *obligații* nu e așa dar tot una cu a vedea procesul cauzal al acelor care au produs obligațiile.

S'ar putea spune că într'o oarecare măsură judecătorul se supune legii din cauza presiunii organizației sociale care se exercită asupra lui și care-l silește s'o respecte. Ori cum însă, judecătorul lucrează cu ideia de *obligație* și aceasta trebue să reținem : el *nu dă explicații naturale cauzale*, ci raționamentul său e de cu totul altă natură. Aceasta se vădește și din faptul că ne putem în orice moment întreba dacă o hotărîre judecătorească dată este dreaptă.

De asemenea, atunci când legiuitorul prescrie o normă ca dreaptă, de exemplu când găsește că e drept ca, în anume condiții, un contract liber încheiat de părți să fie obligatoriu pentru ele, el alege între interesele, ce se pot constata în cazurile vizate, pe unul din ele și îl preferă altuia : debitorul de exemplu are *interes* să nu plătească, totuși creditorul are *interes* să i se plătească, legiuitorul preferă acest din urmă interes celui dintâi și-l impune ca o obligație de drept pozitiv. In acest caz, obiectul cugetării legiuitorului nu este de a cerceta prin ce procese de *cauze* reale se poate ajunge la încheierea unui contract, sau, dacă o face, numai spre a vedea mai bine dacă e bine sau nu să impună o *obligație*.

Ne putem întreba tot asemenea și aici dacă legiuitorul a procedat drept, când a prescris o anume normă : ne putem întreabă dacă o lege este sau nu dreaptă. In cazul când socotim că o prescripție legală nu e dreaptă, zicem în realitate că ea *obligă* pe cetățeni, deși ei nu ar trebui să fie *obligați*. Nu ne întrebăm în acest caz ce face sau ce a făcut în realitate legiuitorul (aceasta o știm, o constatăm), ci dacă e drept sau nu ceeace face.

Pe ce cale răspundem la această întrebare ? Nu ne mărginim să constatăm care sunt tendințele și interesele sociale sau individuale în prezență, sau cum s'au produs ele pe cale evolutivă și istorică, ci, odată aceste fapte fiind constatate aprecim că unele interese sunt preferabile altora, în sensul că ar fi

drept ca satisfacerea unora să fie impusă cu sacrificiul altora.

Pentru aceasta nu putem să nu ne gândim că activitățile oamenilor trebue puse pe acelaș plan și că în exact aceleași condițiuni de fapt trebue, și prin urmare este o datorie, o obligație, să se impună ori cui aceiași activitate.

Tot astfel, în fine, când constatăm că cineva are o intenție odioasă, când cineva de exemplu urăște fără motiv pe altcineva, zicem că are *obligația* morală să nu o facă. In acest caz, după ce constatăm o stare psihică, cu antecedentele ei cauzale, facem să intervie un fel specific de a cugeta, deosebit de această constatare, și *condamnând* moralmente pe vinovat. Cum ajungem astfel să-i atribuim o obligație morală ? Nu gândindu-ne numai la procesele psichologice care s'au produs în conștiința lui, ci, după ce le-am constatat, judecându-le dintr'un *alt punct de vedere :* a nesocoti cu intenție și fără alt motiv o ființă umană,, fie chiar și a noastră, este în principiu un act imoral și avem prin urmare obligația morală de a nu proceda în acest fel.

Ideia de obligație care se poate astfel atribui cuiva pe baza unei activități de fapt, psichologice sau sociale, nu se descopere prin urmare niciodată printre elementele de fapt pe care le constatăm pe cale cauzală. Ea reprezintă, cum zicea Savigny un alt *strat* de cunoaștere.

Spre a fi însă o pură prejudecată, ar trebui să fie numai produsul intereselor și influențelor de fapt care se exercită asupra cugetului nostru și am văzut că aceasta e imposibil. Se poate întâmpla ca ea să fie gata formată în mediul social și să se impună nouă prin sugestiuni sau în alt fel. Dar în acest caz, ca a trebuit totuși să se formeze la un moment dat în cugetul cuiva, în acel al altora, și întrebarea tot fără răspuns rămâne : cum s'a putut astfel forma din simple constatări. Sugestiunea externă care se exercită asupra noastră e de altfel un simplu fapt, explicabil și el pe cale cauzală : îndată ce avem însă conștință de această presiune, se naște în noi întrebarea nouă dacă acea sugestiune are o valoare etică, întrebare care e, după cum am arătat, esențial deosebită de constatarea cum s'a produs ea în realitate

De aceia, raționamentul etic nu este reductibil la cel al științelor naturale. După cum foarte bine a observat Henri

Poincaré dintr'un „indicativ" nu se va putea scoate niciodată un „imperativ". Pascal spunea : ori cât am scruta faptele, nu vom găsi *în ele* nici o parcelă de datorie. Unii juriști de azi spun tot astfel : din *sein* nu se poate scoate *sollen*, după cum nici cunoscând un *sollen*, o prescripție etică, nu vom ști niciodată ce va fi, adică un *sein*, ce anume va face realmente cel „obligat".

Suntem așa dar în fața a două ordine de conștiințe esențial deosebite, ceiace, bineînțeles, nu exclude necesitatea relațiunilor dintre ele, căci nu se va putea niciodată stabili cu adevărat un *sollen*, o obligație, o datorie, fără a o pune în funcțiune de constatările de fapt respective.

O afirmațiune etică, fie ca un act psichic individual, fie ca o credință socială, are de sigur antecedente în timp, are o geneză naturală, are cauze reale mai mult sau mai puțin depărtate, care pot fi și trebue să fie cercetate. In acest caz, ne întrebăm care e procesul genetic prin care ea s'a produs, fie în mintea noastră, fie în ambianța socială dar în acest caz nu cercetăm propriu zis în nici un fel *o obligațiune*, ci numai procesul prin care s'a produs în noi *credința* despre obigațiune.

Când ne întrebăm, după ce am constatat anume realități și necesitatea nexului lor cauzal (anume „fapt"), ce *valoare etică* au sau — cu alte cuvinte — dacă e adevărată afirmarea făcută cu privire la existența unei obligațiuni ca atare, ne întrebăm ir realitate care e valoarea *logică a obiectului* astfel cugetat. A cerceta și a descoperi *obligațiuni* nu e prin urmare în nici un fel tot una cu a descopri procesul cauzal care a produs stările psihice prin care noi le gândim în mod subiectiv.

Judecând că unele interese sau tendințe constatate sunt eticește preferabile altora și recunoscând că există o obligațiune ca satisfacerea unora să se facă cu sacrificarea altora, nu facem o simplă constatare a realității intereselor în prezență, ci procedăm la o hierarhizare a lor și anume după cu totul alt criteriu decât cel al existenței lor reale. *Obiectul cugetării* este fundamental altul.

Orice afirmare a unui fapt natural (de ex. că pământul are o anume serie de mișcări) poate fi întocmai la fel produsul educațiunii sub formă de sugestie socială, realizată de ex. prin școală, prin cetiri repetate în cărți, etc. Ne întrebăm astfel,

din acest punct de vedere, prin ce proces cauzal și anume prin ce înlănțuire de fenomene psichice subiective și de fenomene sociale s'a putut produce o asemenea credință în mintea noastră.

Dar, de îndată ce recunoaștem că o astfel de sugestiune s'a produs, ne întrebăm cu necesitate dacă conținutul ei logic este adevărat : încercăm atunci să găsim argumente și să facem raționamente prin care am putea ajunge la o convingere adevărată în această privință. Este de observat că o adevărată educație nu trebue să ne dea de-a gata aceste argumente și raționamente numai pentru a le învăța pe dinafară fără a le înțelege, ci ea trebue să ne învețe să le refacem singuri spre a ne convinge prin propriile noastre mijloace intelectuale In cazul acesta cercetarea logică nu se mai îndreaptă de sigur asupra cauzelor psichice-subiective și sociale care ne-au provocat o idee, ci asupra *obiectului* pe care l-am *cugetat* prin acea idee, spre a vedea dacă ea corespunde sau nu adevărului : nu mai cercetăm atunci legătura psichică dintre stările noastre de conștiință, ci studiem fenomenele naturii care ar duce în exemplul dat la concluziunea că pământul se mișcă. A căuta *adevărul* unei idei și a încerca a ne convinge de el nu e de loc tot una cu a cerceta procesul psichic sau social prin care acea idee, s'a produs în conștiința noastră.

Intocmai în acelaș fel, atunci când ni se sugerează existența unei *obligațiuni* etice determinate, nu ne putem opri a ne întreba de îndată și dacă această idee, în conținutul ei logic, e obiectiv *adevărată*. In acest caz ne punem problema dacă o persoană poate fi într'adevăr *obligată* prin efectul rațiunii noastre.

Nu mai facem atunci raționamente prin care să legăm între ele realități naturale sau fapte reale omenești și prin care să putem constata relațiunea lor de determinare a unora din ele prin altele de acelaș fel ci din contra argumentarea noastră nu poate să lege prin idei generale, prin logică, obligația propusă decât numai de alte obligații. Dacă această legătură se poate face ajungem la concluziunea că afirmarea relativă la obligațiunea propusă este adevărată și că prin urmare acea obligațiune există.

Se va observa că adevărul despre existența unui fapt natural cum sunt realitățile materiale psichologice sau sociale, se

obține în acelaș fel, tot prin o legare între ele, pe cale logică, a unei serii de cunoștințe și în special, în speță, de fapte naturale, adică prin idei generale, prin cugetare.

Dacă prin urmare, într'un caz, zicem că putem ajunge — sau măcar *tinde* — spre adevăr, e necesar să zicem și în celălalt caz că putem ajunge sau tinde spre adevăr : aceasta însemnează că putem afirma un adevăr obiectiv în materie etică, cu aceiași legitimitate cu care îl putem afirma în cunoștința despre natură.

Căci coherența cunoștințelor noastre sub formă de ordonare logică, constitue ori unde ceiace numim adevărul obiectiv. Realitatea nu este altceva decât obiectul unei judecăți adevărate.

Înțelegem astfel „cum" pot fi concepute ca adevărate afirmațiunile etice pe cari le facem.

Pretențiunea că afirmarea etică se reduce pur și simplu la o afirmare despre realități naturale, în special psihologice și sociale, nu e fundată, pentru că o *obligațiune* nu e sub nici o formă o realitate naturală și nici nu se poate lega în nici un fel printr'un nex cauzal de o realitate naturală care ar produce-o. Adevărul etic e distinct de cel teoretic pentru simplul motiv că ideia însăși de obilgațiune nu e o realitate naturală, nici fizică, nici biologică, nici psihologică și nici propriu zis sociologică, ci o realitate de o natură esențial deosebită .

Concluzia care se impune astfel nu poate fi, credem, alta decât că ordinea de adevăruri etice există de sine stătătoare și nu e în nici un fel reductibilă la ordinea de adevăruri teoretice, ele stabilindu-se pe planuri logice complect deosebite. Imposibilitatea de a afirma că aserțiunile etice se reduc la cele de fapt dovedește că cunoștința etică există sub fomă autonomă ; ea este paralelă cu cea a naturii, fără a se confunda cu ea și este la fel de justificată și de obiectivă.

Pentru o deplină lămurire, să încercăm acum în fine a relua aceste considerațiuni cu prilejul unei norme oarecare din dreptul pozitiv, cum ar fi de exemplu prescripțiunea legală că furtul este interzis.

Această prescripțiune așa cum stă scrisă în legile penale sau așa cum e simțită în ambianța socială, are de sigur o explicare cauzală putând fi legată de realitățile sociale și psihice care au produs-o.

Intrebarea este însă alta : care e *înțelesul* ei ? care e *obiectul* actului de *gândire* pe care această prescripțiune o propune.

Acest obiect este între altele un element etic, obligațiunea de a nu fura pe care în cazul de față normele legale nu fac altceva decât să o *consacre :* această obligațiune există, dacă e adevărată, indiferent de faptul că a fost sau nu consacrată printr'un text de lege și indiferent de modul cum norma legală a apărut ca realitate socială sau psichologică.

Este absolut imposibil a găsi o asemenea *obligațiune* în *fapte* sau *realități* materiale. In cazul de față faptul sau realitatea materială este acțiunea reală de a lua un lucru. In acest fapt nu găsim încă nici o obligațiune. Adăugăm însă la constatarea lui judecata că în anume împrejurări nu avem dreptul de a lua anume lucruri sau cu alte cuvinte că avem obligațiunea de a nu le lua. Cum s'ar putea găsi sub vreo formă oarecare această obligațiune în constatarea pură și simplă a unei acțiuni făcute ? Obligațiunea nu e o realitate naturală, spre a o putea descoperi printre alte alte realități naturale. De aceea nici nu o putem explica pe cale genetică-cauzală, printr'o legare a ei de realități naturale ; pe această cale putem cel mult înțelege numai cum a apărut norma pozitivă ca fenomen sociai sau cum s'a produs în noi starea intelectuală de conștiință prin care gândim o asemenea obligațiune, dar prin aceasta este evident că nu am explicat de loc *obiectul gândirii* pe care această stare de conștiință o reprezintă, adică obligațiunea însăși. Intr'adevăr, îndată ce am încerca a explica această *obligațiune* printr'un fapt natural, am obține numai explicarea unui alt fapt natural, dar în nici un caz aceea a unei obligațiuni însăși.

Spre a o funda pe aceasta din urmă, nu putem urma altă cale decât legarea ei tot de alte *obligațiuni.* Zicem spre exemplu că lucrul luat „aparține" altuia sau, cu alte cuvinte, că toți avem „obligațiunea" de a nu ni-l „însuși", pentru că „proprietarul" l-a „dobândit" pe o cale pe care o recunoaștem „dreaptă", adică pe o cale pe care avem „obligațiunea" de a o respecta. Dacă nu punem aceste premise, nici nu putem ajunge la concluziunea că furtul este interzis. Sunt cazuri într'adevăr când luarea unui lucru nu e furt și prin urmare acest act material în sine nu implică în mod necesar ideea de furt. Comuniștii,

de altfel, contestând sub o formă mai generală premisele enunțate, ajung uneori la concluzia că în societatea burgheză furtul nu e furt și prin urmare acțiunea de a lua un lucru socotit de noi al altuia e permisă ; ei întemeiază această concluziune pe ideea că nimeni dela început nu a avut vreodată „dreptul" de a-și „însuși" un lucru sub formă de „drept de proprietate".

Aceeași cale întocmai este urmată de știința despre natură, când încearcă a afirma un adevăr, căci ea nu ar putea formula nici o lege a unor fenomene naturale, dacă nu ar porni dela constatarea *necontestată* a unor alte fenomene naturale, legându-le cu cugetarea unele de altele în serii de acelaș fel. Fenomenele naturale, întocmai ca și obligațiile etice sunt recunoscute ca adevărate în existența lor numai prin legătura stabilită între ele sub formă de cunoștință sistematică și necontradictorie. Dacă prin urmare am nega orice posibilitate de a afirma adevărul în materie etică, atunci, pentru acelaș motiv întocmai, ar trebui să negăm orice posibilitate de afirmare a unui adevăr chiar și în ceeace privește fenomenee naturale : în acest caz, orice explicare genetică-cauzală ar dispărea și ea și ar fi imposibil a explica obligațiunile existente, chiar pe cale psihologică sau sociologică.

Problema astfel pusă este în realitate aceea pe care Kant și-a pus-o în Critica rațiunii practice („Cum e morala posibilă"), după cum și-o pusese și în Critica rațiunii pure („Cum e știința posibilă").

Pentru a funda cunoștința științifică, Kant a descoperit adevărul epocal, așa zisa revoluție copernicianâ pe care el a realizat-o, că experiența nu se poate constitui fără acte ale spiritului cunoscător (în general, adică logic Bewusstsein überhaupt) care face să intervină elementele sale (a priori), mereu aceleași și prin urmare generale ca condițiuni logice ale cunoașterii experimentale. Astfel sunt spațiul și timpul, categoriile, ideile. In acest sens, spațiul, timpul, etc. sunt *a priori*.

Tot astfel este *a priori* ideia de datorie, adică cea de obligație : ea nu se poate scoate prin abstracție din experiență, ci e însăși condițiunea logică a oricărei experiențe etice. Rațiunea, cu alte cuvinte, constitue experiența etică prin idei generale, după cum ea censtitue și experiența științelor despre natură.

În aceste condițiuni se explică generalitata și necesitatea logică a cunoștinței etice.

Această generalitate se reduce în ultimă analiză la aceeași idee ca și aceea a legilor științifice : în împrejurări identice, ipotetic date, rațiunea impune aceleași judecăți și acestea pot fi socotite adevărate în măsura în care apar conforme cu criteriul adevărului, adică cu coherența sistematică (logică) a tot ceeace știm dinainte.

In realitate, orice cunoștință se poate descompune în două elemente deosebite ; ea cuprinde un *obiect cunoscut* și un *act de cunoaștere*. Obiectele cunoscute constituesc realitățile naturale și se determină între ele ; ele apar astfel în întindere și durată, în spațiu și în timp. Isvorul acestei determinări universale este însă actul însuși de cunoaștere și prin urmare actul de cunoaștere este mai presus de ea. Este bine înțeles că și actele de cunoaștere pot fi privite ca obiecte cunoscute : din acest punct de vedere ele se manifestă ca simple realități naturale înlănțuite în determinarea lor cu celelalte realități de acest fel. Dacă însă reflectăm la existența acestor acte ca acte pure de cunoaștere, nu ca „date" pasive, ci în elementul lor esențial și logic de activitate, este imposibil să nu li se recunoască o natură cu totul alta decât a realităților naturale, și anume tocmai aspectul activ de liberă creație. In acest caz le raportăm întotdeauna la anume subiecte, care sunt în realitate subiecte logice, pe care le numim „persoane" și față de cari produsele cunoașterii apar întotdeauna ca ceva nou ; fiecare din cunoștințele umane, fiecare din tendințele sufletului nostru, chiar și fiecare din stările noastre afective apar atunci, raportate la subiect, ca creațiuni spontane, și de aceea produsele civilizației pot fi în progres și pot reprezenta o creștere a spiritualității, o adițiune neîncetată la capitalul dinainte câștigat.

„Activitatea" cunoașterii reprezintă prin urmare un punct de vedere cu totul deosebit decât „obiectele" ei. O asemenea activitate presupune o finalitate a acțiunilor. Considerarea acestei finalități prin prisma sistematizării sale logice, adică prin prisma adevărului, constitue tocmai punctul de vedere etic, acel al rațiunii practice kantiane, și prin urmare și acel juridic, spre deosebire de cel al rațiunii teoretice kantiane.

In cursul tuturor considerațiunilor aci făcute, nu s'a atins cu nimic problma de a ști cum din cunoștința etico-juridică astfel întemeiată se poate deduce ideea de *drept pozitiv* : aceasta constitu o cu totul altă problemă, care trebue discutată deosebit și care, așa cum trebue arătat cu altă ocaziune, nu se poate rezolva decât pornind tocmai dela premisele expuse.

MIRCEA DJUVARA

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Leq = 2000

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY